

Oponentský posudek na bakalářskou práci Gabriely Habartové: Tajní spolupracovníci a jejich Bezpečnost

Bakalářská práce Gabriely Habartové je pokusem o nastínění velmi nelehkého problému, jakými cestami mohl v éře komunistického totalitního režimu v Československu v letech 1948 – 1989 člověk upadnout do osidel Státní bezpečnosti a zaplést se do spolupráce s ní. Hlavním motivem, který se celou prací prolíná, je na konkrétních příkladech tajných spolupracovníků dokázat, že mnozí z lidí, kteří dnes figurují v seznamech spolupracovníků někdejší Státní bezpečnosti, mohli být k této spolupráci donuceni vydíráním, psychickým nátlakem, obavami o budoucnost svou i o budoucnost svých blízkých, pokud na určitou formu spolupráce nepřistoupí. I když je zde nutné ocenit míru empatie, kterou autorka v tomto směru prokázala, mohu ze své osobní zkušenosti z práce s materiály někdejší Státní bezpečnosti konstatovat, že problém je ještě mnohem složitější, než se diplomantce na základě laického vhledu může vzdát. Především nedocenila skutečnost, že spolupracovat s komunistickou tajnou policií v 50. letech bylo o něčem úplně jiném, než s ní spolupracovat v letech sedmdesátých a osmdesátých. Sám jsem narazil na případy lidí, kteří aktivně vykonávali odboj, byli dopadeni, usvědčeni a odsouzeni kupř. na doživotí nebo k velmi dlouhým trestům těžkého žaláře a po krutém mnohaletém strádání v nejtěžších věznicích či v uranových dolech se zavázali ke spolupráci, aby si vymohli předčasné podmínečné propuštění, a vyhnuli se tak akutnímu nebezpečí, že ve vězení zemřou. Mnohdy pak spolupracovali jen formálně a po několika letech spolupráce s nimi Státní bezpečnost agenturní svazek pro jejich nespolehlivost ukončila. Často je pak sledovala jako nepřátelské osoby. Toto v úvodu uvádím proto, abych doložil, že i já jsem si vědom skutečnosti, že ke každému případu je nutné přistupovat individuálně a paušální odsudky nejsou na místě. Na druhé straně je ale nutné konstatovat, že u velké části spolupracovníků se jednalo o skutečné udavačství ve snaze dosáhnout osobního prospěchu a vylepšit si svou osobní kariéru. Ti, co přistupovali na spolupráci v 70. a 80. letech, zpravidla věděli, že za odmítnutí jim nehrozí smrt nebo mnohaleté vězení. I když i v této době StB k vydírání v mnoha případech přikročila a i v této době je k jednotlivým případům nutné přistupovat individuálně, přeci jen již panovalo podstatně odlišné společenské ovzduší a míra možných rizik byla o něco nižší. Většinou se již jednalo jen o volbu mezi tím, zda potenciální spolupracovník bude moci dělat např. učitele, advokáta, lékaře či vědce, nebo bude muset jako řada jiných vysoce kvalifikovaných slušných lidí pracovat jako pomocný dělník, popelář nebo sanitář v nemocnici, pokud odmítne z etických důvodů spolupracovat.

Míry empatie diplomantky si tedy vážím, místy se však v textu práce zdá, jako by podléhala dojmu, že všichni, co se Státní bezpečností spolupracovali, jsou dnes pouze nevinými oběťmi „demokratického režimu“, s čímž rozhodně nemohu souhlasit. I když se v tomto pohledu na věc s diplomantkou úplně neshodují, do hodnocení práce to nikterak nepromítám, jsem si vědom, že problém, který si diplomantka vytkla je nesmírně obtížný, možná že i neřešitelný ve formátu pouhé bakalářské práce.

Z hlediska vnitřní struktury práce je nutné konstatovat, že až příliš velkou část textu, cca tři čtvrtiny, tvoří úvodní část, kde autorka popisuje jednotlivé kategorie spolupracovníků Státní bezpečnosti, snaží se vytyčit jejich přesné vymezení, přičemž hojně cituje nejrůznější archivní pomůcky, které jsou zveřejněny na internetových stránkách Archivu bezpečnostních složek. Jde z velké části o nejrůznější směrnice ministerstev vnitra ČSR, ČSSR, po federalizaci pak většinou FMV ČSSR, dále pak o směrnice řídicích pracovišť samotné StB, a to v rozsahu od konce čtyřicátých až do osmdesátých let. Tyto směrnice a další interní předpisy jsou sice rovněž archivními prameny, jejich hodnota je však pouze vysvětlující, vnášela pořádek a systém do práce organizace Státní bezpečnosti, jde o archivní pomůcky, které sice umožňují základní vhled do problematiky, ke zhodnocení celé problematiky spolupráce jednotlivce se Státní bezpečností ovšem nestačí.

Seznámení čtenáře s těmito předpisy sice do práce na toto téma patří, mělo by se však jednat pouze o úvodní pasáž, která by diplomantce umožnila práci s prameny, týkajícími se spolupráce konkrétních jednotlivých osob. Diplomantka je si této skutečnosti vědoma, od samého počátku si vytkla za cíl problematiku spolupráce jedince se Státní bezpečností dokumentovat na jednotlivých případech, přesto se jí teoretická část poněkud vymkla z rukou, takže se k vlastnímu jádru práce dostává až na s. 40, kde začíná líčit případ prvního ze dvou spolupracovníků, na nichž chce vytčenou problematiku zmapovat. Případ spolupracovníka Valentýna je tak rozpracován na pouhých pěti stranách, případ dalšího spolupracovníka Křivského – Luboše – Bajera je pak shrnut na sedmi stranách. Právě tato, byť poměrně krátká, část práce je tou nejcennější.

Autorka zachycuje sociální profil obou spolupracovníků i metody, jak je Státní bezpečnost přiměla přistoupit na vázací akt. V obou případech jde o lidi ze střední zóny, tedy ty, kteří sice byli ke spolupráci motivováni určitým tlakem ze strany tajné policie, na druhou stranu jim ale spolupráce mohla přinést uspokojení osobních ambicí a naplnění některých tužeb. Některý oponent by mohl namítnout, že „vzorek“ dvou případů je příliš malý na nějaké

zobecnující závěry, v tomto bych se ale diplomantky zastal. Práci lze vyložit jako mikrohistorickou sondu. I jeden dílčí případ může být pro studium dané problematiky zajímavý, byť zejména exaktní vědy pracují zpravidla s mnohem většími vzorkovými soubory. Hlavní slabinu práce vidím v tom, že pasáže o těchto dvou případech jsou příliš krátké. Bylo by určitě zajímavé příslušné agenturní svazky zpracovat podrobněji, podstatně lépe zdokumentovat postupný vývoj interakcí mezi spolupracovníky na straně jedné a Státní bezpečností na straně druhé.

Z hlediska jazykového je práce na průměrné úrovni. Nejrůznějších prohřešků proti češtině, zejména stylistických, obsahuje poměrně hodně. Uvedme namátkou:

na s. 21, ř. 17 vypadlo sloveso: Rezidentem se také mohl (**stát**) zkušený agent či informátor ...; na s. 25, ř. 5 se objevilo špatné skloňování: Díky poměrně snadnému řízení propůjčených bytů a vysoké míry (**správně: vysoké míře**) utajení; s. 31, ř. 9 rovněž špatný tvar adjektiva: ..., který by měl být schopen díky pevnému vedení, zahrnující (**správně: zahrnujícímu**) nepřetržité zdokonalování vlastností; s. 45, ř. 23: ...,stalo se toto z jeho strany tvrdou kritikou (**správně: předmětem tvrdé kritiky**) československého socialistického zřízení, s. 49, ř. 22:využití agenta k zájmovým osobám žijících (**správně: žijícím**) v zahraničí aj.

Není účelem posudku všechny stylistické neobratnosti vyjmenovávat, pokud by diplomantka chtěla text publikovat, doporučuji jej předem nechat projít jazykovou korekturou. V zájmu objektivy je však nutné konstatovat, že jsem již posuzoval diplomové práce s mnohem větším množstvím jazykových prohřešků.

V průběhu celého textu autorka velmi často užívá termín vlastenecký s tím, že ti, co s StB spolupracovali z přesvědčení, tak činili „z vlasteneckých pohnutek“. Toto tvrzení mi připadá jako krajně nešťastné, autorka měla patrně na mysli z ideologických pohnutek, tedy z komunistického přesvědčení. Dovoluji si upozornit, že marxismus je ve svém původním pojetí hnutím internacionalistickým, že jedna z jeho základních premis zní: „Dělník nemá vlast“. Samozřejmě, že mnozí komunisté v dějinách se od této pravověrné linie odchýlili. Komunistické režimy pak někdy internacionalismus ideologie, již vyznávaly, zastíraly. Vzpomeňme na heslo: „Buduj vlast, posílíš mír“. Většina populace si ale tyto násilné tendence musela uvědomovat. Od roku 1968 bylo Československo okupováno sovětskými vojsky, v den státních svátků se vedle československých vlajek musely povinně vyvěšovat vlajky sovětské, přičemž vlajky cizích států vedle svých vlastních z hlediska mezinárodního práva vyvěšují protektoráty. Něčím takovým asi žádný opravdový vlastenec nemohl být

naděšen. Pokud tedy někdo komunistický režim podporoval z vlasteneckých pohnutek, musel být velkým naivou. Pokud bychom vzali za bernou minci tvrzení autorky, že podporovat režim bylo „vlastenecké“, tak by jediným správným vlastencem musel být komunista. Dovolil bych si autorku odkázat na výrok Charlese de Gaulla: „Žádný opravdový Francouz nemůže být komunistou“. Tento výrok se dá vztáhnout na všechny země ve smyslu: „Žádný opravdový vlastenec nemůže být komunistou“. Ve skutečnosti za minulého režimu v Československu skuteční vlastenci často dleli ve vězeních a v uranových dolech, v 50. letech jich hodně skončilo na popravištích. Zarytý komunista vždy myšlenku na nastolení diktatury proletariátu staví nad pocit sounáležitosti s vlastí. Fanatičtí komunisté v Československu dokonce chtěli platit sovětským rublem a přejít k ruštině jako úřednímu jazyku. Na Slovensku si dokonce mnozí soudruzi přáli, aby se Slovensko stalo jednou ze sovětských republik. Na s. 41 pak autorka dokonce přebírá frazeologii totalitního režimu, když o ideologicky pasivních občanech Československa tvrdí, že byli pasivní ve svých občanských povinnostech. Pokud tento obrat autorka chtěla použít, pak jej měla dát do uvozovek. Totalitní režim vždy totiž popírá myšlenku občanské společnosti, občanskou povinností je tudíž stát proti němu. Opačný názor by byl urážkou a pošpiněním památky všech, kteří mezi lety 1948 – 1989 trpěli perzekucí ze strany komunistického režimu. Věřím však, že jde ze strany diplomantky jen o neúmyslnou terminologickou zmatenost.

Celkově lze říci, že bakalářská práce Gabriely Habartové, i přes řadu dílčích nedostatků, splňuje podmínky k tomu, aby mohla být jako absolventská práce v rámci bakalářského studia uznána. Diplomantka se naučila pracovat s archivními pomůckami, uveřejněnými na stránkách Archivu bezpečnostních složek, osvojila si základní terminologii, naučila se rozlišovat jednotlivé kategorie spolupracovníků, seznámila se dvěma agenturními svazky, dle nichž mohla podat stručný nástin příběhů dvou spolupracovníků. Přesto mohla archivní prameny, které se jí dostaly do rukou, podstatně lépe vytěžit. Situaci si ale zkomplikovala příliš dlouhou úvodní částí. Mnohé vysvětlivky z archivních pomůcek stačilo dát do poznámkového aparátu, v práci by pak zbylo více prostoru na rozbor konkrétních případů. Doporučuji proto práci k obhajobě s hodnocením **velmi dobře**.

V Praze dne 8. června 2013

PhDr. Roman Vondra, Ph. D.

Ústav pro studium totalitních režimů

